

УИЛЯМ ХЪНТЪР

/1792/

Роден през 1755 г. в Монтроуз, Уилям Хънтър получава медицинско образование в Университета на Абърдийн, откъдето излиза с магистърска степен през 1777 г. В продължение на четири години той трупа опит, като асистира в работата на един известен хирург. След това постъпва на служба в Остиндийската компания и през 1781 г. заминава за Индия. Той е последователно военен лекар на корабите, които пренасят войски от Бенгал към Карнатик, тогава обект на съперничество между Англия и Франция; по-късно се установява като лекар на компанията в Бенгал и служи като лекар на британската резиденция в Агра. Между 1794 и 1806 г. той е хирург към флотата. Хънтър е много активен и като ориенталист. За един продължителен период между 1798 и 1802 г. и след това между 1804 и 1811 г., той е секретар на Азиатското общество в Бенгал. Умира през 1812 г.

Интересите му са твърде широки и покриват медицински, исторически и езиковедски проблеми. Първото произведение, което му спечелва известност, е „Кратко описание на Царство Пегу, неговият климат, произведения, обичаи и нрави на жителите му“, издадено в Калкута през 1785 г. През 1808 г. пак в Калкута той публикува двутомен речник „Хинди-английски“. Големият му труд върху персийски и индийски поговорки остава недовършен, но е публикуван посмъртно през 1824 г. отново в Калкута. През 1804 г. той издава и един трактат относно болестите, които нападат моряците в индийски води. Хънтър е чуждестранен член на Лондонското медицинско общество и почетен член на Академичното научно общество в Париж.

Може би единственото му произведение, публикувано в Лондон, са неговите „Пътувания в година 1792 през Франция, Турция и Унгария до Виена“. Те са написани под формата на серия писма, изпращани до негова приятелка в Англия. Описанията на Хънтър изобилствуват с отклонения, изпълнени с викторианска дидактичност, до известна степен агресивно пуританство и прекомерно верноподанически чувства, които не са така типични за останалите английски пътеници. Независимо от силните му политически предубеждения неговите писма дават определена информация, която е ценна с това, че е получена от очевидец.

В настоящата публикация са поместени писма XVI, XVII и XVIII от „Пътуванията“ (Travels in the year 1792 through France, Turkey, and Hungary, to Vienna: concluding with an account of that city. In a series of letters, to a lady in England. By William Hunter, Esq. London, 1796).

ПЪТУВАНИЯ В ГОДИНА 1792 ПРЕЗ ФРАНЦИЯ, ТУРЦИЯ И УНГАРИЯ ДО ВИЕНА

Писмо XVI

Галац, 24. V. 1792 г.

В последното [писмо] забравих да спомена за Scutari*¹, доста голям град на азиатския бряг на канала, разположен точно срещу Константинопол и който мнозина, макар и не съвсем правилно, считат за предградие на този град. Той е отлично разположен, недалеч от мястото, където някога е процъфтявал древният Chalkedon³.

Управлението на това място е поверено на паша, който се назначава от Великия господар, но който понастоящем е тъй могъщ, че само всява страх. Преди няколко години той въстанал срещу господаря си и в този момент неговата вярност е под съмнение. Счетох тази информация за интересна. Сега ще продължа моите пътешествия.

На 10 май ние напуснахме Константинопол и за да имаме по-хубава гледка към канала, се качихме на кораба до Bujukedere⁴.

Този канал е древният Тракийски Босфор, тъй известен в историята, през който водите на Euxine⁵ непрекъснато се вливат в Магмога⁶, след това продължават през Hellespont⁷, за да се вляят най-накрая в Средиземно море**.

Този прочут пролив, който разделя двата континента Азия и Европа, изчислен от пристанището на Константинопол до скалите суап, е дълъг около 16 мили и нормалните му ширини не са повече от миля и половина. На едно място наистина срещуположните брегове се доближават до 500 крачки един до друг. Старите крепости*** господствуват над тази част от канала и тук Дарий⁹ е

* Скутари е единственият град, който е разположен на азиатските брегове на Босфора. Той е голям и гъсто населен и има няколко красиви постройките. Това е античният Chrysopolis, около който някога се е разиграла битка между Константин и Лициниус², която осигурила на първия целостта на владенията на римския свят.

** Между различните течения на Босфора има едно, което поради неговата странност заслужава особено внимание. Под течението, насочено към Мраморно море, има на известна дълбочина поток, който тече в обратна посока, качвайки се от Seraglio⁸ към крепостите. Това е забелязано от рибарите, които, когато хвърлят своите мрежи, ги намират на известна дълбочина, отнесени надолу по канала в посока от север на юг. Но когато те ги пуснат да паднат по-надолу, то тази част от мрежата, която потъне по-дълбоко от горната дълбочина, очевидно се обръща в обратна посока и се движи срещу по-горното течение. Това е много старо откритие, но досега няма задоволително обяснение за причината на това явление.

*** Тези крепости първоначално били издигнати от гръцките императори и възстановени и подсилени от Мохамед II¹¹, преди да започне обсадата на Константинопол. Новите крепости стоят на двата срещуположни бряга — единия в Европа, а другия в Азия, и са изградени върху развалините на двата прочути хълма на Серапис и на Юпитер Юриус.

свързал двата континента с мост от лодки. Неговите брегове особено тези на европейската част са застроени с къщи, крепости и дворци и най-пленителни и интересни гледки непрекъснато радват окото. Водата е дълбока и чиста като кристал и пристанището е много добро.

Между Константинопол и Скутари се виждат развалини, които са известни като Леандровата кула, която, както се разказва, е била издигната в памет на нещастната съдба на това смело момче. Но тези, които са го нарекли така, вероятно не са били запознати с историята или са забравили, че всъщност Леандър е плувал през Хелеспонт, когато е отивал да посети красивата Херо¹⁰.

Без попътен вятър ние бяхме принудени да гребем през целия път и повече от три часа изминаха, преди да стигнем Буюкдере.

Бяхме учтиво поканени от господин А. да починем в неговия дом, докато се качим на нашия гръцки кораб, на който се намирахме в компанията на господин В. — холандски търговец, който се пренасяше с жена си и семейството си в Букурещ. Ние възнамерявахме да минем по Черно море и пътувайки по Дунав до Галац, да продължим оттам по суша до Букурещ. Това бе приемлив план, отколкото сблъскването с опасности и умората от пътуване с коне до Semlin¹², но ако можех да предвидя това, което се случи, съмнявам се дали нямаше да предпочета втория път.

Веднага след нашето пристигане в Буюкдере посетихме господин В., за да разберем кога има намерение да се качи на кораба. Той ни отговори, че чакал попътен вятър, но че имало много малка вероятност той да се промени тази нощ. След този отговор ние, успокоени, си легнахме в обичайния час. Около два часа сутринта обаче бяхме събудени от шум на стъпки, от силно чукане по вратата на стаята ни и от крясъците на човек, чийто глас ни беше съвсем непознат. Аз съвършено бях забравил къде се намирам и не можех да разбера причината за тази бъркотия. Накрая, мисля, че чух името на В., което ме накара да си припомня всичко, което беше станало. Ние веднага скочихме от креватите и обличайки се набързо, се спуснахме надолу по стълбите. Бяхме много притеснени и нетърпеливи, но по каприз на съдбата слугите търсиха повече от половин час ключа на външната врата. Въпреки това ни задържаха доста у В., така че едва след 5 часа тръгнахме на път.

За да пазят входа на Черно море*, са издигнати няколко кре-

* Euxine или Черно море се изчислява на около 200 лиги в окръжност и може да се сравни с грамадно езеро. Много от най-големите реки на Европа се вливат в него и тъй като каналът на Константинопол, който е един изключително тесен проток, е единственото видимо изтичане, то е озадачавало много естествоизпитателите при изчисляване размера на неговия постоянен обем. Според някои от тях излишните му води изтичат по подземни канали. Въпреки че не откриваме точно покритие с мрачните описания на древните автори за

спости от двете страни, които, ако се поддържат в надлежно състояние и са добре снабдени с хора и муницини, могат да отблъснат всяка атака. На азиатския бряг ни беше показана крепост, която била строена по план на барон Дьо Тот¹³.

До два часа след обяд не усещах смущения от люлеенето на кораба и тъй като напоследък бях осъществил едно голямо пътуване, се заблудих, че мога да избягна [морската болест]. Малко след това обаче се появиха някои неприятни симптоми и за 40 минути бях обхванат от ужасна болест, която продължи с нарастваща сила до три часа на следващата сутрин, когато за щастие започна да намалява. Не си спомням да съм прекарвал поужасна нощ. Тъй като каютата беше малка, а семейството на В. голямо, то нямаше живот за нас там и ние следователно бяхме принудени да търсим подслон някъде другаде. Като разпитахме, установихме, че нямаме избор и че единственото свободно място за нас бе кърмата на кораба, където имаше една дупка (едва ли има място по-подходящо за дявола), едната половина от която бе определена като храм за отмора за мен и моя брат. Когато легнахме, бяхме така притеснени, че беше трудно човек да се обърне, а таванът беше толкова нисък, че дори не можехме да седнем. Единствената светлина и въздух, които проникваха, идваха от отвора, през който влязохме. Влизанията и излизанията ни тази нощ бяха непрекъснати. Когато се връщах, усещах главата и раменете на брат си, който, осведомявайки се настойчиво дали времето се е оправило, ми казваше с тъжно изражение, че се е приготвил за отвъдния свят. Тези беди бяха в немалка степен утежнявани и от ужасния шум, който моряците непрекъснато вдигаха с гласовете и цигулките си. Аз бях абсолютно убеден, че те ще ме докарат до лудост, и често мечтаех за малко английска дисциплина, която да накара тези приятели да изпълняват задълженията си, тъй като те бяха невъобразимо мързеливи и не се поддаваха на никакво подчинение. Ние на драго сърце бихме останали цялата нощ на палубата, но морето, което тук обикновено е много развълнувано, беше толкова бурно, че щяхме по всяка вероятност да бъдем изхвърлени зад борда. А вечноната надежда, както знаете, предразполага човека да смята живота като ценност, която трябва да се пази дори под бремето на най-дълбоки нещастия. Нашето положение би предоставило някои смешни сцени, достойни за перото на Bunbury¹⁴, но бяхме ствърде отслабнали и обезпокоени, за да можем да им се радваме.

На 12 май рано сутринта минахме Варна и често съм съжа-

в него и вземайки под внимание страховете на аргонавтите и недоволството на Овидий, все пак ние едва ли ще бъдем далеч от истината. Когато плувахме по него, то беше развълнувано, небето бе тъмно и времето студено. Цялото това море беше все още във владенията на Великия господар и никакъв кораб не можеше да плува там без негово разрешение. Владееенето на Кримския полуостров от руските императори отчасти лишава султана от това изключително право и вероятно ще доведе до по-важни последствия.

лявал, че не отседнахме тук. Това е голям град и едно от най-добрите пристанища на Черно море, известен в историята с битката 1444 г.¹⁵ между Амурат и унгарския крал Владислав, който загубил тук и боя, и живота си*.

На 13-и в четири часа сутринта бяхме на два часа разстояние от устието на река Дунав, когато вятърът изведнъж се промени и скоро задуха от срещуположната страна и ние бяхме закарани обратно в залив, наречен Каварна** (малко над Варна), където бяхме принудени да пуснем котва. Водите на този залив мият бреговете на България***. Тук миналата година руси и турци са имали решително сражение и турците били най-накрая принудени да отстъпят, но без да загубят нито един кораб¹⁶.

Тъй като всички страдаха от морска болест, а и капитанът беше на мнение, че обратният вятър ще духа още няколко дни, ние решихме, ако намерим някакъв превоз, да оставим кораба и да продължим до Галац по суша.

Капитанът ни каза, че на около половин миля от брега има турско село, към което господин В. се отправи в деня след нашето пристигане, без да забравя нашия ферман****. След завръщането си той ни съобщи, че е наел няколко каруци и волове, които ще ни бъдат предоставени на следващата сутрин. Тази новина бе посрещната с всеобща радост и на 18-и съответно тръгнахме. Аз изразих желание да вземем целия багаж с нас, на което ми беше отговорено, че няма място за нашия голям сандък. Аз неохотно го оставих, предвиждайки до известна степен бедите, за които впоследствие той стана повод.

Условията за пътуване из България са ужасни, извън всякакво описание, пък и лошото време допълваше нашите нещастия, защото каруците ни бяха в такова тежко състояние и така отворени от всички страни, че независимо от това, че се бяхме загърнали толкова топло, колкото е възможно, ние бяхме твърде малко защитени от суровото време.

Тези превозни средства представляват дълги тесни каруци без пружини, покрити с рогозки, твърде износени и целите на дупки. За да ни бъде колкото е възможно по-удобно, постлахме си един дюшек и покрихме багажа си (който бяхме натрупали зад нас, за да облегнем гърбовете си) с друг. След което се настанихме един до друг, но бяхме толкова притеснени откъм място, че тази поза, въпреки че беше най-подходяща, не бе никак при-

* Това била една ужасна и кървава битка. 1000 християни били оставени на бойното поле, а загубите на турците били толкова големи, че Амурат признал, че друга подобна битка би причинила неговия разгром.

** Томис¹⁷, място така прочуто със заточението на Овидий, не беше далеч от тази точка. Има обаче различни мнения относно точното му разположение.

*** България някога е била част от унгарското кралство. Тя била покорена от Амурат II и след това присъединена към турската империя. Тя има няколко големи града, от които София е най-главният град и е седалище на бейлербея или управителя на Румелия.

**** Това е документ, който отговаря на паспорт в християнския свят.

ятна. Нашият кочияш седеше отпред на каруцата между краката ни и беше в известно отношение много полезен, защото беше здравеняк и пазеше от студения вятър. Той притежаваше, казано с ирония, пълен запас от умерена безочливост и когато му станеше студено, без всякакви церемонии се мъчеше упорито да се намъкне в колата си. Бидейки обаче достатъчно притеснени и без него, ние не му дадохме възможност да успее, но не разбирайки езика му, бяхме принудени за наша защита да прибегнем до нещо много по-авторитетно и ефикасно и се противопоставяхме на неговите посегателства с краката си.

Воловете се движеха с около три мили в час и тъй като не бяха сменявани по пътя, те не можеха да пътуват повече от шест или седем часа на денонощие, така че не напредвахме много бързо. Техните стопани не си създават грижи или разноски по отглеждането им или купуването на някакъв фураж за тях, но когато се изтощат, те ги разпрягаха и ги пускаха да пасат каквото има наоколо.

По време на пътя присъствувахме на един удивителен пример за отмъстителния и избухлив характер на турците. Двама от нашите придружители имаха различия в мненията по някои тривиални въпроси. Спорът скоро се разгорещи и след няколко минути те извадиха ножовете си и започнаха яростна борба, която по всяка вероятност щеше да завърши с фатален изход за страните, ако ние не бяхме там. Имахме големи неприятности, докато ги разтървем, и още повече докато ги усмирим.

Селата, през които минахме, бяха крайно бедни и ясно показваха резултатите от едно корумпирано и тиранично управление, защото, въпреки че нашият ферман ни осигуряваше най-доброто жилище на всяко място, не видяхме нищо по-добро от това, което един английски хамбар може да предостави. В повечето случаи бяхме принудени да спим всички заедно в една стая толкова малка, че всеки инч земя бе покрит с нашите дюшеци и ние едва можехме да се раздвижим, без да навлезем в територията на съседа си. С нас имаше няколко дами, за които това положение трябва да е било крайно неприятно и неудобно; и все пак така наредени в тясното пространство, представлявахме толкова необикновена и комична картина, че първия път когато се огледахме, ние дълго не можахме да заспим от смях.

Всеки път, когато имаше щастието да намерим огнище, беше сигурно, че то ще е в средата на стаята с една дупка в тавана за изсмукване на дима, но тъй лошо отговаряше на своето предназначение, че щом приготвехме храната си (когато имаше такава), загасвахме огъня, предпочитайки да страдаме от студ, отколкото да рискуваме да бъдем задушени от гъстия пушек, който се издигаше от полусухите дърва.

Хората на тази страна са негостоприемни диваци, които никога не оказват каквато и да е помощ, освен ако това е задължително. Наистина те така са свикнали да бъдат ограбвани, че

ужасно се страхуват от пътници и внимателно укриват от тях всичко, включително и най-необходимото за живота. Те изобщо са много любопитни, склонни са към низки хитрости и когато печалбата ги стимулира и случаят им помага, често прибегват до открито насилие.

По време на войната тази нещастна страна била напълно разорена от пашата и другите силни на деня и данъците, които били наложени на тези бедни села, били направо изумителни. Едно от тях, по-специално, наречено Сајагмаг¹⁸, където има само осем колиби и където мнозинството от населението има само по една груба риза, за да прикрива голотата им, плаща годишно 1000 пиастра. Кой може да слуша разкази за такива престъпления и нещастия, без да се възмути и ужаси? Ето защо не трябва да приписваме тези дивни характери, които аз вече описах, на някакъв природен недостатък, а по-скоро на безмилостната жестокост и потискане от страна на техните господари, защото човешката природа, когато продължително е била потискана, загубва постепенно всичката си доброта и кротост и неизбежно поражда семената на недоверието и отмъщението. Въпреки че често са били смазвани, за да се подчинят, вътрешната им любов към свободата все още съществува и примамливата надежда на моменти ги подтиква към действие. Те живеят с желание да си отмъстят и с копнеж за освобождение, ако настъпи подходящ момент. Когато временният плам на възбудените страсти съживи душата, няма да бъдем изненадани, ако направят усилие да отстоят правата си и да отмъстят с онези оскърбления, с които са били наранявани.

Тази страна е забележително равна, но много малка част е обработена. Тя се състои главно от ливади и произвежда малко пшеница, която е от много лошо качество. Климатът е студен и трябва да е много неблагоприятен за растителността, тъй като дървета се срещат много рядко. Добитъкът, като коне, крави и овце, въпреки че не е в изобилие, е здрав и силен.

Писмо XVII

Галац, 26 май 1792 г.

На 18 в 2 часа стигнахме село на брега на Дунав, което, ние, разбира се, решихме, че е близо до Галац. Скоро след нашето пристигане обаче, точно когато се поздравявахме за края на това уморително пътуване, един от спътниците ни, който бърбеше със селяните, за да получи информация, се приближи и с унил израз ни събщи, че нашите водачи са объркали пътя и вместо да ни заведат на мястото, което беше точно срещу Галац, са ни закарали 40 лиги по-горе по реката. Това съобщение бе достатъчно да обезпокои дори спокойния нрав на един стоик. Ако бях пътувал през интересна страна, нямаше вероятно да недоволствувам, но когато изчислих, че съм изминал 1000 акра опустошена земя и че не съм видял нищо друго освен няколко разрушени колиби, населени с измета на тази земя, когато си спомних за изгубеното време и умората, на която бях изложен, признавам, че бях край-

но недоволен. Тук вече съжалихме, че сме изоставили гръцкия кораб; иначе щяхме вече да сме прекосили Дунав и да продължаваме към Букурещ по прекия път.

Rassovat¹⁹ (името на селото) е било някога доста голямо, но развалините на няколкостотин къщи наоколо ме накараха да съжаля за сегашното му окаяно състояние. Лишено от всичко, което може да облекчи живота, то предлага само няколко колиби, отговарящи на характера на жителите му, които едва са се издигнали над природното си състояние. Явно полугладуващи, подложени на болести и всякакви други оплаквания, резултат от лошата и оскъдна храна. Все пак колко голяма е още суетата на човека и колко жадуващ е той при всяка ситуация да изпъкне над друг, че дори в този затътен край на света, където, както човек може да си представи от описанието, крайната бедност е изравнила всякаква разлика между хората и унищожила всякакво чувство за съревнование, се виждат деца с шапки, отрупани с монети, докато те и техните родители страдат от липса на храна. Почти всяка страна на живота може да ни поучи, но никога глупостта на суетата не се е натрапвала по-убедително на съзнанието ми.

След безкрайно много неприятности със силата на нашия ферман ние най-накрая намерихме жилище, което се състоеше от две съседни стаи, които се отопляваха от една печка. Стаята нямаше привлекателен вид, но се утешавахме в очакване на един хубав сън и надеждата, че ще възстановим силите си след умората от тежкото пътуване. Но когато часът за почивка настъпи, открихме, че въображението ни е било твърде разпалено и ни беше направило смешни с нашите призрачни мечти, тъй като стаяте, които бяха застлани с рогозки, гъмжаха от бълхи и комари и през двете нощи, прекарани тук, едва ли ми се събира повече от един час сън.

Само реалното преживяване може да даде точна представа за мизерията, на която често е подложено човечеството. Можех ли аз да си представя, че ще изпаднем един ден в такова жалко състояние, че да съжаляваме за липсата на нашата дупка на гръцкия кораб и да признаем, че този зандан е бил лукс.

С нас имаше една дебела германка, която бяхме наели в Константинопол за готвачка, но бог е свидетел, че тя имаше твърде малко понятие от тази работа. И наистина, когато имаше възможност да си набавим някакви продукти, то те твърде малко се променяха с помощта на нейното изкуство. Беше отворително мръсна и нямаше кухня, която можеше да прикрие нейните действия, така че ние обикновено знаехме какво можем да очакваме. Аз бях убеден, че тя крадеше, тъй като, когато започнах да търся часовника си, поверен на нейните грижи за един ден, той не можа да бъде намерен. Горедолу по същото време изчезна и шапката ми, което беше друга непоправима беда, и аз се почувствувах много зле.

На следващия ден след пристигането ни ние се разходихме, за да разгледаме околностите на това нещастно село, и преди да се върнем, се споразумяхме с капитана на един гръцки кораб да ни откара до Галац, тъй като след нещастията, които ни сполетяха, няхахме никакво желание да продължим пътуването си по суша.

Пейзажът на земята, която се намира на запад от Расоват, е много по-разнообразен и интересен, отколкото този, през който бяхме минали. На много места той е див и романтичен и въпреки че земята е слабо обработена, изобилствува с приятни пейзажи. Няколко стада овце пасяха по съседните планини. От тях се произвежда много хубава вълна, която се преде и обработва от населението. Дунавът допълва живота и красотата на тази природа. Той има много извивки и острови, покрити с гори, но тук рядко може да се улови хубава риба.

Начинът, по който хората в тази страна управляват лодките си, е доста странен. Във всяка лодка рядко може да се види повече от един човек, който освен гребло използва също така едно парче дърво с форма на бухалка, с дълга дръжка (нещо подобно на индианско гребло), което върти около себе си с невероятна сръчност, като го използва в един момент като гребло, а в следващия като кормило. Реката е широка и течението бързо и беше доста забавно да наблюдаваме маневрите им, когато искаха да стигнат срещуположната страна. Това не беше лесна задача и въпреки цялата им сръчност и добро управление, преди да могат да стигнат, те често биваха отклонявани от пряката линия на цяла четвърт миля.

Вечерта управителят, който е от Константинопол, възпитан и услужлив човек, ни посети. Той беше твърде контактен за турчин и в хода на разговора ни разказа голяма част от своята история. Той ни каза, че освен това още 11 села са му подчинени и че основната цел на пребиваването му тук била да убеди онези хора, избягали от ужасите на войната и от алчността на предшественика му, да се завърнат, да възстановят къщите си, защото в настоящия запустял вид те не му носели никакъв доход.

На 20-и за моя голяма радост ние се качихме на кораба за Галац и с попътен вятър се надявахме, че ще стигнем там при зори на следващия ден. Но, както обикновено, стана точно обратното, вятърът се усили и моряците едва удържаха греблата. Бяхме принудени да хвърлим котва. Това, което последва, беше точно в унисон с ужасното начало и по този начин ние бяхме сразени от съдбата за следващите два дни, като напускахме нашето пристанище, когато вятърът утихваше, и отново търсехме там убежище, когато се усиливаше. Толкова малко бяхме напреднали и бяхме започнали да се опасяваме, че ще останем най-малко седмица на Дунав, когато на 22-ри сутринта бурята утихна, ние използвахме пълното безветрие и чрез упорито гребане в 6 часа вечерта пристигнахме в Ibrail²⁰.

Този ден беше благоприятен не само за нас, но за цялата турска империя, тъй като бе последният ден на рамазана*, и скоро след като слязохме, много залпове бяха дадени и последваха всякакъв вид забавления.

Моряците, които силно желяеха да вземат участие в удоволствията на този празник и да го отпразнуват на брега, ни съобщиха намерението си да напуснат кораба до сутринта. Ние се постаряхме с цялото си красноречие да ги разубедим да не ни напускат, но нашите аргументи бяха напразни, тъй като те предарително бяха решили да отидат.

Ибраил е място с определено значение и крепостта, която е разположена на хълма, се управлява от паша с три опашки**.

Тъй като възнамеряхме да останем тук цялата нощ, аз пожелах да се разходя нагоре-надолу по брега, докато се мръкне. Предупреден обаче, че това ще бъде опасно, тъй като тук има доста престъпници, които обикновено се крият наоколо, аз бях уговорен, когато се стъмни, да се върна на кораба. Вместо обаче да понасям това, което бях изтърпял предишните нощи в теснотията, горещината и бълхите, аз си легнах в тази част на лодката, която през деня беше заета от гребците и без нищо друго освен един грапави дъски за креват и небето за покривало. Все пак, относително казано, това ново положение беше удобно.

За да имате пълна представа за нашите страдания от последните два дни, ще Ви опиша тази част от лодката, която бе определена за пътници. Тя бе около 12 стъпки дълга и 6 широка и беше покрита с чергило, за да предпазва от дъжд. В това тясно пространство 17 души, проснати върху матраци, трябваше да стоят ден и нощ в едно и също положение. Капитан на кораб за роби, който половината от живота си е премислял как да създаде най-удобен и икономичен план за превозване на негри, не би могъл, предполагам, да ни натълче в по-малко пространство и положението ни неведнъж ми напомняше каква тежка съдба имат тези нещастни хора. През нощта, когато, за да предотврати навлизането на влажен въздух, помещението се затваряше отвсякъде, то ставаше точно като в пещ и ние просто се задушвахме от дишането на другите.

Моряците се върнаха много по-рано от очакванията ни и на 23-и към 10 часа сутринта пристигнахме в Галац безкрайно щаст-

* Байрамът, който е турският Великден, следва след рамазана. Той продължава до три дни, през което време турците се освобождават от обичайната си сериозност и се включват във всякакъв вид забавления и развлечения. Улиците, пазарите и кафенетата са препълнени и нищо друго освен веселие и забавление не може да се види. Дори много от жените, които през цялата останала година са затворени, получават разрешение да излизат през тези дни и да участвуват в общото веселие. Всеки добър мюсюлманин трябва през този период да забрави враговете си и да прогони от сърцето си всякаква омраза.

** Това е титла за много високо отличие в Турция. Копията, върху които са закачени конски опашки, се носят пред пашите.

ливи, както лесно можете да си представите, че сме се освободили от ужасното състояние, и напълно решени, че само абсолютна необходимост би ни накарала отново да се доверим на несигурността на едно пътуване по вода.

Писмо XVIII

Галац, 4 юни 1792 г.

От времето, когато напуснахме нашия кораб в Каварна, до пристигането ни тук се хранехме толкова оскъдно (понякога нищо през целия ден освен чаша кафе без захар и филия черен хляб, твърд и сух като олово), че почти непрекъснато гладувахме. В момента, когато слязохме от нашия кораб, тръгнахме да търсим храна и скоро съзряхме една хлебарница. Моментално се насочихме натам и купувайки няколко кифли, намазахме ги с масло и се нахранихме много вкусно. Не си спомням да съм ял нещо с по-голям апетит, което доказва старата поговорка „гладът е най-добрата подправка“.

След като задоволихме глада си, тръгнахме да търсим гръцкия кораб, който оставихме в Каварна, но за наше голямо съжаление и огорчение нямаше никакви вести от него. След това се отправихме да търсим къща и в това отношение имахме много по-голям късмет, тъй като намерихме една, която значително надхвърляше нашите очаквания. Тя е била дом на руски генерал и на прочутия принц Потьомкин²¹, който отседнал тук за една седмица. Стените бяха наскоро боядисани в бяло и тя беше разделена на няколко апартамента, във всеки от които рано вечерта проснахме по три или четири дюшека, застлахме ги с чаршафи и тъй като бяхме прекарвали дванадесет нощи с дрехи, най-сетне отново се съблякохме. Това за първата нощ бе такъв разкош и така увеличи желанието ми за сън, че аз дори пренебрегнах нападенията на комарите. Трудно можете да си представите как тези малки нещастни животинки ме тормозят. Те напълно ме лишават от половината удоволствие на съществуването ми и често ме карат да си мисля колко жалки сме ние хората, след като нашите удобства са толкова зависими от милостта на тези мънички насекоми.

Галац е последното по значимост място в южната част на Молдавия* и както повечето от градовете на територията на княза, е бил опустошен от войната. Преди две години е бил отстъпен на

* Молдавия като цяло е плодородна страна, изпъстрена с хълмове и долини, добре напоявани с реки. Тя произвежда вино, жито и в изобилие мед и восък. Управлява се от княз, който се назначава от Великия господар и комуто е задължен да плаща огромна сума за службата си, която обаче не го осигурява, тъй като той бива свалян много преди изтичане на срока. Страната е претърпяла няколко бурни революции и през последните два века няколко пъти е била нападана от поляци и руснаци. Прочутият принц Кантемир²², историк на Турция, бил роден в Молдавия. Населението е християнско и признава гръцкия патриарх. Yassi²³ е столицата и както казах, е доста голям град и гъсто населен.

Русия след тежка битка, в която по-голямата част от турската армия (състояща се от 8000 души, изпратени от Портата да осигурят успешна съпротива) били оставени мъртви на бойното поле. [...] ^{21a}. Колко жестока е войната, когато се води по такъв начин! Ако тя е едно необходимо зло, нека поне бъде осъдена като ужасна алтернатива и нека поведението на човека не деградира чрез варварско удоволствие от престъпления, които трябва да бъдат изкоренени от сърцето му.

Скоро след нашето пристигане ни заговори един грък и учтиво ни предложи услугите си, които ние с готовност приехме. Той непрекъснато ни съпровождаше и тъй като беше много словоохотлив, скоро ни разказа всички подробности за живота си. По време на войната напуснал страната си и се бил на страната на руснаците и му правеше голямо удоволствие да се хвали с подвизите си и да ни показва раните, които бил получил [...] ^{23a}.

Този предател след прекратяване на военните действия се установил тук като аптекар и си представям, че познанията му в това изкуство са почти толкова, колкото и наличните му лекарства, и двете доста оскъдни. Той ни развличаше поне първите няколко дни с разкази на весели истории, но запасът му от духовитост и анекдоти скоро бе изчерпан (което впрочем се случва с всички разказвачи) и ние започнахме да намираме неговата компания много скучна и досадна. Той обаче имаше много весел и деен характер и показа, че желае да ни забавлява колкото може, и затова, разбира се, заслужаваше нашата благодарност.

Когато забелязваше, че неговият разказ не привлича нашето внимание, той събираше група от свирачи и танцьори, които водеше често в къщата ни, но аз твърде малко се интересувах от това забавление и затова след първото представление почти винаги излизах от стаята. Техният любим танц е този: около дузина мъже и жени, наредени един до друг, образуват кръг, който, докато танцът продължава, не се разваля. Те извършват редица странни движения с ръце и в определени моменти протягат ръце над главите си, тропайки през същото време доста тромаво с петите си, предизвиквайки по този начин ужасен шум.

Сред музикантите имаше един сляп старец, който свиреше на инструмент, който според мен си е изработил сам, тъй като никога не бях виждал нещо подобно*. Макар че не беше свършен изпълнител, той се считаше тук за Орфей и всички го уважаваха.

Преди няколко дни посетих мястото, където е станало сражението между руси и турци и където са загинали хиляди човешки същества. Това е една просторна равнина, обградена от една страна от хълмове, от чиито стръмни склонове се открива интересна гледка, която се простира отвъд Дунава, към една голяма:

* Той напомня на китара много повече, отколкото на нещо друго, с което бих могъл да го сравня.

част от Bess Arabia^{24*}, страна, която е много плодородна. Бойното поле винаги е една тъжна гледка. То предразполага съзнанието към съзерцание и го изпълва с мрачни мисли. Не може да наблюдаваме това, без да се учудваме на онова странно извращение на човешкия интелект или на онзи непреодолим инстинкт на човешката страст, която, когато възникне спор, ни подбужда да отхвърлим с презрение примиряването и да отстояваме нашите права чрез оръжия, които бързо ни изпращат в океана на анархията, безредието, престъпленията и разпространява върху земята разорение, нещастие и глад. Това място особено възбужда подобни чувства, тъй като последствията от клането все още се виждаха и много черепи и кости бяха разпръснати наоколо, лишени от правото да бъдат погребани.

Когато първоначално пристигнахме, русите още владееха Галац, но според клаузите на мира той беше отстъпен на 28-и миналия месец на турците. Жителите едва започнаха да се възстановяват от паниката и да поправят къщите си, като за материал използваша дърво и хоросан.

Един квартал на града е заселен с евреи, които водят ограничена търговия и които, както и в други части, щом искаш да купиш нещо, ти искат двойно по-висока цена. Каква ужасна разплата, та безчестието да е най-забележителната черта в характера на такъв многоброен народ. Те срещат обаче своето възмездие, тъй като във всяка страна са отбягвани и презирани. Аз бях учуден да видя в техните магазини няколко парчета английски вълнени платове, донесени от Константинопол.

Стоките, които тази страна произвежда, въпреки че не са много разнообразни, са изобилни и евтини. В реката може да се лови риба, от която хапвахме всеки ден; но каква риба бе това, не мога да ви осведомя. Всичко, което мога да кажа, е, че тя е вкусна, голяма и тлъста. В Лондон едва ли би се считала за деликатес, но тъй като бяхме свикнали с лоша храна, на нас ни харесваше.

На 1. [VI.] ние направихме разходка, за да видим едно обширно езеро, което е на около няколко мили и има връзка с Дунава и чийто риболов се дава на откуп за 700 пиастри годишно^{**}. До него открихме извор с най-великолепната вода, която извира от скалата. Ние събрахме част от нея в шапките си и пихме с голямо удоволствие, тъй като тази, която пиехме в Галац, както и виното (което се прави от пелин), е изключително лоша.

Нашият гръцки кораб, който толкова дълго очаквахме с не-

* Тази страна е населена с татари от Буджак²⁵, много от които, както и други скитнически племена, живеят в села, които те местят според желанията си, тъй като къщите им са построени на колела. Има обаче няколко града, като Bender²⁶ и Belgord²⁷, които са доста гъсто населени.

** Аз се изкъпах в това езеро и бях много учуден от неговите плитчини. Извървах около половин миля в него и не можах да намеря място, което да е над три стъпки дълбоко.

търпение, пристигна едва онзи ден. Той се беше забавил в Каварна поради насрещен вятър седмица след като го бяхме напуснали и беше прекарал останалото време в очакване [покачането] на Дунав, така че, като се вземат предвид тези обстоятелства, щеше да бъде по-лошо, ако бяхме останали на кораба.

Този ден обядвахме според нареждането с новия управител, който, доколкото можех да преценя, бе толкова малко подходящ за службата си, колкото е бил и Санчо. Но ако поне притежаваше хумора на Санчо, щяхме да сме доволни от него, че ни забавлява, но той е най-тъпото животно, което някога съм срещал. Неговото единствено качество е голямата му доброта, качество, което, ако не е съчетано с ум, не е много привлекателно и може единствено да предизвика насмешка: защото в този случай то не проявява никаква проникателност и се поражда от липсата на наблюдателност и способност за разграничаване. Почти всичко, което страната и сезонът произвежда, бе сервирано на масата; не би трябвало следователно да се оплакваме от лошо угощение, но това, че покривката бе мръсна, бе непростимо и аз не можах да използвам салфетките си. Такива са представите на гърците за приличие и чистота. Много ястия, които не можах да определя от какво са приготвени, бяха сервирани и се заместваха с други, също така неизвестни. Всичко наистина имаше такъв мръсен и небрежен вид, че въпреки изобилието аз загубих апетит и не ядох нищо. Синовете на управителя ни прислужваха и по време на обяда зад нас стояха няколко музиканти, които бяха едни нещастни кресльовци и лоши цигуларни и нямаха милост към ушите ни.

Гърците, както и турците, при ядене обикновено не използват ножове и вилици и когато сервират някому, те разкъсват месото с пръсти. По време на обедата имах неудоволствието да видя как няколко птици бяха подложени на тази варварска операция*.

В свитата на гръцкия управител има една личност, която е назначена да се грижи за образованието на децата му и която според степента на ерудицията си може и да е подходяща за службата си, но като морал е твърде далеч от съвършенство. Този приятел много обича картите и тъй като ние често играехме, за да убиваме времето, в началото той обикновено успяваше да се включи. Но ние толкова често го улавяхме да лъже, че сега избягваме неговата компания. Това, разбира се, беше при обща игра, в която дори сред много хора в Англия за съжаление тези измами се считат за невинни забавления. Признавам, че аз никога не съм ги разглеждал в тази светлина и считам, че за всеки,

* Леген и кана винаги се слагат наоколо преди обяда, където всеки мие ръцете си. Там, където се използват пръсти вместо ножове и вилици, това е много необходима церемония. В къщите на знатни хора се дава бродирана кърпа за изтриване на ръцете след измиване.

който има истинско уважение към честта или държи на себе си, е твърде вредно и унижително да се придържа към поведение, което го облагодетелствува и носи вреда другиму.

(Следват морализаторски разсъждения на автора стр. 286—287).

Този ден премина в приготовленията за търговане, което аз горещо се надявах, че ще стане утре, тъй като в Галац нямаше нищо, което да го представя в добра светлина, нито красотата на страната, нито характера на жителите му. Те всички са гърци²⁸ и като се има предвид краткото време, изминало от периода на техните нещастия, животът, който водят, е доста странен. Техните главни занимания са пеенето, танцуването, свиренето и пиенето. Дори собствениците на магазини така са свикнали на безделие, че често ги затварят и отсъствуват посред бял ден.

Не забравихме, че е 4 юни и след обяда пихме за здравето на краля в огромна чаша от най-хубавото вино, което можахме да намерим. Виното, разбира се, не беше от най-хубавото, но на здравницата му придаде особено приятен вкус, което усили стойността му. Англичаните, когато са у дома си, така са свикнали с благодатта на един добър крал и една свободна конституция, че са почти безразлични към тяхното съществуване, но в чужбина, където обстоятелствата непрекъснато се менят и ги водят към проучване, и ги карат да правят сравнение между преимуществата, на които те се радват, и тези, които получават в други страни, те чувствуват как нови идеи осветляват ума им и нови вълни от чувства стоплят сърцата им и когато настъпи особен ден, та тези мисли и чувства да се оформят в светоглед и ги призове към действие, те се изненадват от предишната си апатия и се радват на настоящата действителност. Едно от големите преимущества на англичаните след пътуване е, че каквото и да наблюдават отвън, на тях, без да искат, им се налага превъзходството на собственото им управление и те се завръщат винаги в родината си с нараснало уважение и преклонение към тези закони, които им осигуряват безценното съкровище на свободата и им дават привилегии, каквито нито един съвременен народ не е проявил дух или настойчивост да извоюва или да има щастието да ги получи.

¹ Дн. гр. Ускюдар на азиатския бряг на Босфора, Турция.

² Битката между Клавдий Валериан Константин I, римски император (306—337), и Лициний, в която той разгромява последния и става владетел на Римската империя.

³ Античен град (Калхидон) в Мала Азия.

⁴ Дн. Буюк дере, на европейския бряг на Босфора, Турция.

⁵ Античното име на Черно море.

⁶ Мраморно море.

⁷ Дн. проток Дарданелите.

⁸ Султанският дворец — Топкапъ.

⁹ Дарий I, персийски цар (558—486 г. пр. н. е.). В 512 г. пр. н. е. предприема поход на Балканския полуостров, след като минал през Босфора.

¹⁰ Според гръцката митология Херо, жрица на Афродита, е любима на Леандър от Абидос, който на път за нея през Хелеспонта се удавил по време на буря.

¹¹ Мехмед II Завоевател (1432—1482) — турски султан (1444—1446, 1451—1481), обсадил и превзел Цариград в 1453 г.

¹² Дн. Земун до Белград.

¹³ Барон Франсоа дьо Тот (1733—1793) — син на унгарски благородник, емигрирал във Франция. От 1768 до 1775 г. в Цариград изпълнява задачи по реорганизирането на турската армия, укрепването на Проливите и т. н. Вж. Б. Цветкова, Френски пътеписи за Балканите XV—XVIII в., т. I, С., 1975, с. 316.

¹⁴ Бъмбъри, Хенри Уилям (1750—1811) — английски карикатурист, известен и с политическите си сатири.

¹⁵ Битката между Владислав III Варненчик (1424—1444) и Мурад II (1421—1451) при Варна на 10. XI. 1444 г., в която армията на Владислав била разбита.

¹⁶ Битката на адмирал Ушаков с турския флот при нос Калиакра по време на Руско-австро-турската война от 1787—1791 г. с мирните договори от Свищов 4 август 1791 г. и от Яш 9 януари 1792 г.

¹⁷ Дн. Кюстенджа, СР Румъния.

¹⁸ Вер. Каджарлик, село на север от Кюстенджа.

¹⁹ Вер. Расова, дн. Румъния.

²⁰ Браила, дн. Румъния.

²¹ Григорий Александрович Потьомкин (1729—1792) — руски военачалник, фаворит на императрица Екатерина II, участвувал във войните срещу Османската империя.

^{21a} Съкратен текст от 13 реда с отклонение върху същността на войната като такава.

²² Димитрие Кантемир (1673—1723) — молдавски княз. Бил на служба при Петър I. Занимавал се с история и география. Написал история на Османската държава.

²³ Яш, дн. СР Румъния.

^{23a} Съкратен текст от 12 реда, съдържащ емоционални разсъждения без връзка с изложението.

²⁴ Областта Бесарабия.

²⁵ Буджак — турското название на Южна Бесарабия.

²⁶ Бендере, сег. в Молдавска ССР.

²⁷ Болград, дн. Украинска ССР, край Одеса.

²⁸ Авторът очевидно има предвид, че всички са православни.

Превод и бележки Наталия Живкова